

PAUL KENNEDY: The Rise and Fall of the Great Powers — Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000, Vintage Books, New York, 1989., 678 str.

Engleski profesor povijesti Paul Kennedy s američkog sveučilišta Yale napisao je ovu eruditsku historijsku studiju o usponima i padovima svjetskih vlesila u tijeku pet stoljeća, od stvaranja novih političko-ekonomskih tvorevina u Zapadnoj Europi te početaka prekontinentalnog, globalnog sustava država od 16. stoljeća naovamo. Njegovo opsežno djelo ima 540 stranica teksta, 80 stranica bilježaka i 40 stranica bibliografije.

Naglašavanjem interakcije vojnih i ekonomskih snaga Kennedy pokazuje koji su presudni faktori stvaranja moćnih sila. Vojne mogućnosti neke nacije u osnovi su uvjetovane njezinim gospodarskim izvorima. Održavanje vojnih kapaciteta znači veliki napor za ekonomiju određene sile. Slabljenje vojne snage izaziva pak pokušaje ponovnog uspostavljanja moći povećavanjem fondova predviđenih za vojne svrhe. Svako je carstvo, prema njegovu mišljenju, išlo takvim putem kroz povijest, i poslijeratne supersile SAD i SSSR nisu bile izuzetak. Relativna snaga vodećih nacija u svijetu nikada nije konstantna, prvenstveno zbog nejednake razine rasta različitih društava i njihovih tehnološko-organizacijskih dostignuća koja donose znatnu prednost jednom društvu ispred drugog.

Sâmo djelo, s obzirom na temu, neizbježno se bavi golemim utjecajem rata. Autor se koncentrirao na velike, dugotrajne, koalicijske sukobe u kojima na kraju pobjeđuju upravo one koalicije koje su mogle iznijeti na bojno polje najviše resursa. Analizu vojnih sukoba on je prilično strogo proveo u kontekstu ekonomskih promjena.

Pojam vlesile Kennedy ne definira jedino kao posjedovanje (npr. naoružanja ili određenog ukupnog nacionalnog proizvoda) već i kao odnos koji se očituje u nagovoru, prinudi, manipulaciji i utjecaju, točnije, u primoravanju nekoga da čini ono što inače ne bi činio. Temelji su nečije sile mnogostruki i mogu se promatrati kao opipljivi (»tangible«) elementi — populacija, veličina vojnih snaga i industrijska moć. Postoje i neopipljive (»intangible«) kategorije sile kao što su kvaliteta državnog vodstva (»leadership«) i onih koji kreiraju politiku (»decision-making structure«), društvena kohezija i međunarodni ugled.

U 16. stoljeću učinilo se da bi Europa mogla potpasti pod kontrolu jedne sile, na što su usmjeravali pokušaji uspostave habsburške hegemonije (1519.—1659.). Neuspjeh Habsburgovaca Kennedy je objasnio teritorijalnom prenapregnutošću, preopterećenošću troškovima »vojne revolucije« i neuspjelim pokretanjem resursa pri ohrabivanju produktivne trgovine. Razdoblje 1660.—1815. obilježeno je, prema njegovu mišljenju, nicanjem uravnoteženoga europskog državnog sustava i erom britanske globalne premoći koja je proizlazila iz njezina hegemonističkog položaja u prekomorskim zemljama. Takav odnos snaga, tvrdi autor, stvoren je zahvaljujući financijskoj revoluciji i geopolitičkom momentu. Britanski sistem javnog kredita potpomognut parlamentarnom potporom bio je osnovni izvor superiornosti nad Francuskom i u ratu i u miru, omogućujući Britaniji da ubere trećinu od svih ratnih troškova putem zajmova bez ekonomske katastrofe. Drugi razlog, bio je u tome da je Velika Britanija imala otočni položaj, za razliku od Francuske i Nizozemske koje su bile prisiljene usredotočiti svoje snage na borbu protiv neprijatelja i na kopnu i na moru. Trgovina, kolonije i mornarica pojačavale su snage jedna drugoj stvarajući sigurnost i prosperitet. Autor naglašava kako se Britanci nisu mogli potpuno zadubiti u pomorsku strategiju jer im je kon-

linentalna ravnoteža bila veoma važna, a nju su ostvarivali neprestanom potporom europskim saveznicima, posebice u borbi protiv Francuske. U razdoblju 1815.—1885. Europa ne doživljava velike, iscrpljujuće ratove poput onih u prethodnom stoljeću.

Zajedničko je za sve poražene sile u tom vremenu (npr. Francusku ili Austriju u ratovima s Pruskom), da se nisu uspjele prilagoditi vojnim inovacijama nastalim na sredini 19. stoljeća — usvajanju novih oružja, mobilizaciji i opremanju velikih vojska, poboljšanoj upotrebi prometnih komunikacija te iskorištavanju proizvodne industrijske osnovice za potporu oružanih snaga. U istom razdoblju Velika Britanija učvršćuje svoj položaj prvaka svjetske trgovine industrijalizacijom koja je revolucionirala proizvodnost u privredi i vojnu tehnologiju. Godine 1860. Velika Britanija ima 2 posto svjetske populacije a 45 posto svjetskog industrijskog potencijala. Ali, neizbježnost ekonomskih promjena nagrizla je britanski vodeći položaj, koji nije mogao vječno trajati. Industrijska se revolucija širila, a industrijska je proizvodnost zahvaljujući znanosti i tehnologiji postala jedna od najvitalnijih komponenata nacionalne snage. U razdoblju 1885.—1918. Kennedy izdvaja fenomenalan razvoj SAD koje 1913. proizvode trećinu svjetske industrijske robe. I u tom razdoblju autor ispituje kako se svaka pojedina velika sila sa svojim povijesnim društveno-političkim strukturama suočava s promjenama. Na primjeru prvoga svjetskog rata on dokazuje kako je promjena ravnoteže proizvodnih snaga u uskoj korelaciji s razvojem stanja u dugim koalicijskim ratovima (npr. ruski kolaps, ulazak SAD u rat). Analizirajući razdoblje između dva svjetska rata Kennedy najprije opisuje sile koje čine izazov status-quo sistemu, a potom one koje ga pokušavaju zadržati. Posebno je izdvojio buduće supersile SAD i SSSR, koje sa strane vrcbaju i koje će upravo nakon završetka drugoga svjetskog rata ostvariti svoje ciljeve. Završni dio knjige raspravlja o poslijeratnom razdoblju koje je zasnovano na bipolarnom svijetu nastalom na ruševinama tzv. »middle-powers«.

Posljednje poglavlje, naslovljeno »Prema 21. stoljeću«, pokušava objasniti dugoročni razvoj svjetskih sila s obzirom na sadašnje trendove (trgovački deficit SAD, sve veći tehnološko-obrazovni jaz između SAD i Japana, ujedinjavanje europskih država radi zajedničkog tržišta, visoki vojni troškovi SAD i bivšeg SSSR-a).

Kennedy želi vidjeti prošlost kao širu cjelinu, kao razvijenu neprekidnost. Njemu uska specijalizacija ne ostavlja dovoljno slobodnog prostora za povezivanje širih ideja, pa kritizira zatvaranje povjesničara u određena razdoblja. Prema njegovu mišljenju ograničavanje na uža područja dovodi do udaljavanja povjesničara od potreba za razmišljanjem o širem značenju znanosti kojom se bavi. Kennedyjev rad pravi je prilog univerzalnoj historiji kojoj je povijesna promjena nedjeljiva a njezini se procesi ne mogu proučavati izolirani jedan od drugog. Svojim dalekosežnim zahvatom autor nam omogućuje viđenje različitosti, utvrđivanje utjecaja i uspoređivanje u dugom vremenskom razdoblju. Upravo zbog isprepletenosti različitih događaja i procesa u modernoj povijesti, od 1500. do danas, takav oblik djela širokih poteza, koji u sebi uključuje raznolikost izvora, detaljne bilješke i čitljiv stil, pokazao se pogodnim za privlačenje javnosti. Dakako, i sam je predmet istraživanja — velesile — primamljiv. Ali takav široki pristup često ispušta mnoge pojedinosti, pogotovo one koje se odnose na bogatstva nacionalnih povijesti. Proučavanje povijesnog procesa u njegovoj cjelini može se pretvoriti u površinsko bilježenje što ne hvata svu nijansiranost postupnih promjena u kojima se mijenja karakter, naročito onaj kvalitativni, nekog pojma unutar povijesnih koordinata. Zamjerka je upućena neujednačenosti djela, jer se u nekim dijelovima rješenja izvlače jedino s pomoću ekonomskog ili vojnog faktora, a historijska uzročnost ne dopušta jednostavna rješenja: postoje i mnoge dru-

ge odrednice osim ekonomskih i vojnih, kao što su geopolitika, sistem saveza, nacionalni moral i dr. Često je u Kennedyja sila istoznačnica za vojnu snagu, pogotovo u prvom dijelu knjige, pa mu nedostaje detaljnija analiza spomenutih neopipljivih elemenata (kvaliteta državnog vodstva, društvena kohezija i međunarodni ugled neke sile).

Završni dio knjige bavi se predviđanjem razvoja velesila sugerirajući moguće izazove za sigurnost čovječanstva. Na tom planu povijesna znanost ne može pružiti pouzdane odgovore, jer ne ulazi u sferu futurologije. Preostaje nam jedino čekanje kako bismo provjerili ishode autorovih razmišljanja o budućnosti, koja su najvećim dijelom zasnovana na dubokom prosuđivanju činjenica i njihovih međusobnih odnosa u prošlosti i u sadašnjosti.

Međunarodni sustav predmet je neprekidnih promjena izazvanih prije svega dubljim transformacijama u temeljima svjetskih velesila, koje se s vremenom pojavljuju na površini. Povijest međunarodnih zbivanja u proteklih pet stoljeća bila je često povijest ratovanja ili barem priprema za ratovanje. Novi teritorijalni poredak, ostvaren na kraju svakog rata, odražavao je redistribuciju snage velesila. Dolazak mira nije zaustavljao proces neprestanih promjena, a različiti putovi ekonomskog rasta između velesila osiguravali su nastavak procesa uzdizanja i padanja.

Stjepan Matković

*ERIC J. HOBBSAWM, Nacije i nacionalizam, Zagreb, 1993.,
Novi Liber, 219 str.*

Eric J. Hobsbawm: jedan od najpoznatijih živućih historičara, bavi se uglavnom modernom poviješću od kraja 18. stoljeća do naših dana. Njegova knjiga *Nacije i nacionalizam*, prvi put objavljena 1990., a nadopunjena 1992., također pokriva to razdoblje, jer obrađuje pojavu i uspon nacionalizma u različitim regijama i zemljama, pokušavajući odrediti opće tendencije u razvoju nacionalizma. Naglasak je na zapadnoj i, donekle, srednjoj Europi, jer autor smatra da je tu izvorište i »prvobitni dom nacionalizma« s čime se, vjerujem, nije teško složiti. To ne znači, međutim, da je knjiga rađena po eurocentričkim mjerilima, jer autorova razmatranja nacionalnih pokreta u Africi i Aziji 20. stoljeća nisu ništa manje zanimljiva. Ostali su nepokriveni australski i, ako ne računamo usputne objekte, američki prostor. Knjiga je podijeljena na vremenske jedinice od 80-ih godina 18. stoljeća do kraja 20. stoljeća. Iznimnu Hobsbawmovu erudiciju nije potrebno isticati, bez obzira na česte oscilacije u kvaliteti i dorečenosti pojedinih dijelova teksta.

Osnovni je autorov stav da su nacije i nacionalizam moderne pojave, što podrazumijeva jasno suprotstavljanje vrlo često prisutnom shvaćanju u nacionalnoj javnosti i nacionalnome javnome mnijenju o drevnosti nacije. Subjektivno uvjerenje o vječnosti ili dugotrajnosti nacije ne može se uskladiti s objektivnom činjenicom njihove novovjekovnosti ili, čak, suvremenosti. Time Hobsbawm ne izriče ništa novo, jer velika većina istraživača prihvaća, s manje ili više dosljednosti, ideju o modernosti nacije, ali takva shvaćanja treba isticati i ponavljati, jer se javno mnijenje, bar u ovom slučaju, ne obazire previše na znanstvene spoznaje. Ostali osnovni stavovi djela su: nacionalizam